

UDK 81'366.52:305-055.2
DOI: 10.5937/PDSC24027C

Dr Dragana Ćorić, docent

Pravni fakultet u Novom Sadu, Pokrajinska zaštitnica građana-ombudsmanka

email: d.coric@pf.uns.ac.rs, dragana.coric@vojvodina.gov.rs, 065 27 15 971

ZAŠTO (NI)JE RODNO OSETLJIV JEZIK VAŽAN?

Apstrakt:

U radu se razmatra pitanje rodno osetljivog jezika, njegovog nastanka i važnosti za ravnopravnost polova. Ova specifična terminologija podrazumeva pojmove u ženskom rodu za sve profesije i društvene statuse, čime se povećava vidljivost žena u oblastima koje su im tradicionalno decenijski bile nedostupne. Rodno osetljiv jezik, kako smatraju zagovarači istog poboljšava i odnos između muškaraca i žena uopšteno, uči ih postojanju jednakih mogućnosti i dostupnosti prilika za dobar i srećan život. Sa druge strane protivnici rodno osetljivog jezika smatraju da isti nije niti može biti jezik jer ne zadovoljava osnovne lingvističke uslove za konstituisanje istog, niti su brojni novoosmišljeni termini u duhu srpskog jezika niti u skladu sa postojećim gramatičkim pravilima. Istina je, naravno, na sredini.

Pitanje upotrebe rodno osetljivog jezika je utoliko značajnije jer njegova upotreba je trebala biti obavezna od kraja maja 2024. godine, u obrazovnim institucijama, medijima, i svakodnevnoj komunikaciji državnih organa, i to pod pretnjom visokim novčanim kaznama. Dve strane u ovoj debati nakon pune tri godine nisu ustupile nimalo, a odluka Ustavnog suda Srbije¹ od 28.juna 2024. godine, kojim suspenduje primenu imenovanog zakona do okončanja postupka o utvrđivanju (ne)ustavnosti istog, obe strane je dodatno udaljila.

U radu se analizira odluka, odnosno rešenje USS kojim se zvanično suspenduje primena imenovanog zakona, kao i argumenti koje su čak devet podnosilaca inicijativa izneli.

Ključne reči: *rod, pol, rodno osetljiv jezik.*

¹ U daljem tekstu: Sud.

Uvodne napomene

Potčinjenost žena muškarcima u različitim sferama života nije novijeg datuma, smatraju neki autori. Patrijarhalno društvo je posebno težilo, nastavljaju oni, da vodi računa o struktnoj separaciji žena od muškaraca, dodeljujući im one društvene uloge koje su bile dovoljno fizički i psihički zahtevne i opterećujuće, da im nikakva borba za njihova veža prava nije ni mogla pasti napamet. Da bi se učvrstili na svojim pozicijama moći, muškarci su neretko onemogućavali svako napredovanje žena na društvenoj i intelektualnoj lestvici, vraćajući ih u one uloge za koje su smatrali da će njih same najmanje ugrožavati (Savić, 2005:11). Rodne uloge, inspirisane društvenim i kulturološkim očekivanjima prema pripadnicima određenog pola (Малешевић, 2013, 144-162), postale su glavni motiv borbe žena, u prvom redu za njihovo ukidanje i za stvaranje drugačijeg, ravnopravnijeg društva koje će osobe posmatrati kroz prizmu sposobnosti a ne prizmu biološkog pola². Priznanje pripadnika muškog pola, često nazivanog "jačim polom" da su žene jednako vredne i zaslužuju sve pozicije i privilegije u društvu i državi pod istim uslovima kao muškarci je moralo doći kroz borbu u različitim vidovima: od borbe za pristup žena obrazovanju, za pravo glasa, prava da samostalno upravljaju svojom pokretnom i nepokretnom imovinom, do poslednje- borbe za uvođenje, odnosno primenu rodno osetljivog jezika u nazivima profesija i društvenih uloga koje obavljaju.

Pitanje rodno osetljivog jezika nije novo u našem društvu i pravu. Predstavlja rezultat osveščivanja postojanja rodni uloga i predrasuda i stereotipa koji su ih izgradili i podržavali njihovo postojanje. Rodno osetljiv jezik je posmatran kao balansirajući mehanizam koji utvrđuje da je sasvim u redu da žena nosi uniformu drugačiju od uniforme, na primer, medicinske sestre, već su to uniforme policije, vojske i pilota³.

² "Gender Roles Can Create Lifelong Cycle of Inequality", :

<https://www.savethechildren.org/us/charity-stories/how-gender-norms-impact-boys-and-girls>, 10.12. 2023.

³ Negujuće profesije, u koje su žene decenijama unazad svrstavane, spram njihove biološke predispozicije da rađaju pa da samim tim spram svoje biološke uloge pružaju negu, brigu, ljubav, podršku i utehu nemoćnima i bolesnima, su odavno postale dostupne muškarcima. Rodno osetljiv jezik treba da posluži da se na pitanje, zašto ženama ne bi mogle biti dostupne tzv. muške profesije, odnosno posebno one u kojima su isključivo muškarci bili zastupljeni vekovima, da odgovor: zašto da ne. U tom smislu je važno napomenuti postojanje sledećih akata : „Препорука Генералштабу Војске Србије и Министарству одбране Републике Србије за увођење родно диференцираних назива чинова Војске Србије и стварања услова за употребу родно диференцираног језика у службеној комуникацији“, *дел. бр. 1279/2011, Повереник за заштиту равноправности Републике Србије*, као и „Инструкције за стандардизацију недискриминаторног говора и понашања, *Заштитник грађана*, 2011. Ваžno је споменути да с еовим, још раније бавио и Одбор за стандардизацију српског језика : “Како именовати занимања и титуле женских особа“, Списи Одбора за стандардизацију, X, 2008, 98–104

Pokušaji žena da se iskažu i uspeju u sferama koje su van pukog održavanja ognjišta, drugih domaćinskih poslova i rađanja dece, često su nailazili na zid. Njihovo dugo, uporno i strpljivo osvajanje novih prostora slobode za njih je dovelo do ustanovljavanja koncepta ravnopravnosti polova uopšte⁴ i podizanja svesti o jednakosti svih. Sa druge strane, pri spomenu nasilja i supresije prema ženama, uglavnom se pomisli na fizičko nasilje, koje je opet najčešće u porodičnim i partnerskim odnosima. Zbog toga je fokus u borbi za ravnopravnost polova u oblasti sprečavanja nasilja nad ženama bio usmeren na prevenciju različitih vidova fizičkog nasilja⁵. Zato je donet *Zakon o sprečavanju nasilja u porodici*⁶, koji je upotpunio sliku borbe žena za puno priznavanje i poštovanje svih njihovih prava ustanovljenog prethodnim okvirom u *vidu Zakona o rodnoj ravnopravnosti*⁷ (u daljem tekstu :Zakon), kao i *Zakonom o zabrani diskriminacije i izmenama i dopunama istog zakona*⁸, i drugim značajnim zakonima i nacionalnim strategijama. Ipak, i pored toliko raširenih informacija o borbi protiv nasilja nad ženama, i pored svih apela nadležnih organa da se isto prijavi, i da javnost treba da prestane da se snishodljivo i podržavajuće ponaša prema počiniocima dela porodičnog nasilja, u toku 2023. godine je ubijeno 29 žena⁹.

I pored konstantnih napora svih nadležnih institucija, nasilje nad ženama se i dalje dešava. Odnos javnosti prema ovakvim slučajevima ide od potpune ravnodušnosti, preko odobravanja zločina jer „žena je to zaslužila“, do izuzetno glasnog krika protiv ovakvih stvari i traženja čak i smrtne kazne za počinioca. Krajnosti reakcija pokazuju da javnost, građani a neretko i same institucije, nisu dovoljno senzibilisani za ozbiljnu borbu protiv ovakvih pojava, iako solidan zakonodavni okvir postoji i prihvatili brojne moderne tokove u mnogim drugim oblastima društvenog života. Paralelno sa pozivima za borbu protiv fizičkog nasilja nad ženama, a na osnovu činjenica da postoje i drugi vidovi nasilja koji nažalost nisu toliko vidljivi kao posledice fizičkog nasilja, pojavio se i poziv za drugačijim načinom borbe, koji ranije, pri korenu problema rodne supresije prema ženama, može rešiti problem nasilja- a to je rodno osetljiv jezik. Uvođenje obaveze za brojne obrazovne i druge državne institucije, kao i medije da u svojim napisima i obraćanju

⁴ A sada i pojma rodne ravnopravnosti.

⁵ Na kraju, od različitih vidova fizičkog nasilja, zloupotrebe hladnog i vatrenog oružja, kao i drugih sredstava kojima se mogu naneti teške telesne povrede, žene u porodičnim i partnerskim smrtno stradaju.

⁶ „Сл. гласник РС“, бр. 94/2016.

⁷ „Сл. гласник РС“, бр. 52/2021. Raniji naziv je bio *Zakon o ravnopravnosti polova*.

⁸ „Сл. гласник РС“, бр. 52/2021.

⁹ Reakcije okoline na takve tragedije su bile u rangu neverice, jer uglavnom se takav ishod „nije mogao očekivati“, dok podtekst ovih izjava govori o tome da žene najčešće nisu smele da prijave nasilje koje trpe, bojeći se koliko samog nasilnika isto toliko i reakcije okoline koja bi ih, najverovatnije osudila. Izveštaj Pokrajinskog zaštitnika građana-ombudsmana za 2023. godinu, dostupan na : <https://www.ombudsmanapv.org/ombapv/sr/izvestaji.php>, pristup: 01.08.2024. godine.

se ženama obraća sa uvažavanjem njihove pripadnosti ženskom polu, je u poslednje tri godine proizvela polemiku stručnih, naučnih, državnih i drugih institucija i organizacija, koja je rezultirala podnošenjem čak osam inicijativa fizičkih lica za ispitivanje ustavnosti sadržaja imenovanog Zakona i inicijative podnete od strane nadležnog državnog organa, tj. Zaštitnika građana Srbije. Njegovo uključivanje sa inicijativom u poslednjih mesec dana pred početak primene ovog dela Zakona o rodnoj ravnopravnosti je, opet, u javnosti ali i u stručnim krugovima proizvela pomešane reakcije. Glavna nedoumica je: ako je rodno osetljiv jezik mehanizam zaštite žena i i promocije njihove jednakosti sa muškarcima, zašto onda Zaštitnik građana reaguje, smatrajući da se ovim zakonom, i to posebno u delu sa rodno osetljivim jezikom, vrši diskriminacija pripadnika oba pola?

U nastavku rada se bavimo analizom odluke Ustavnog suda Republike Srbije br. I Уз-85/2021, koja je doneta 28.juna 2024. godine, a kojom je obustavljena primena pojedinačnih odredaba Zakona o rodnoj ravnopravnosti do donošenja konačne odluke suda o usklađenosti sa Ustavom Republike Srbije. Zbog pravila o anonimizaciji podnosioca inicijativa¹⁰, sedam podnosilaca je nepoznato¹¹, jer nisu ni spomenuti poimenično u rešenju Ustavnog suda¹², dok nam je podnosilac jedne, tačnije prve inicijative poznat, budući da je sam obavestio javnost o tome i učinio dostupnom sadržinu svoje inicijative¹³. Činjenica tolikog broja podnosilaca ne može biti prenebregnuta, kao i uključivanje institucije Zaštitnika građana, dovodi nas do pitanja iz naslova: da li rodno osetljiv jezik u tolikoj meri koliko je pretpostavljeno na početku, može da spreči dalju diskriminaciju i nasilje nad ženama, ili može da umanjí sve dosadašnje efekte borbe za punu ravnopravnost muškaraca i žena?

¹⁰ Član 3 Zakona o Ustavnom sudu predviđa javnost postupka koje je shodno odredbi st.2 ovog člana obezbeđuje objavljivanjem odluka suda, saopštenja sa sednica na internet stranici Suda, održavanjem javne rasprave i rasprave u postupku pred Sudom, davanjem saopštenja sredstvima javnog informisanja, održavanjem konferencija za medije i na druge načine. Закон о Уставном суду ("Службени гласник РС" бр. 109/2007, 99/2011, 18/2013 - Одлука УС, 40/2015, 103/2015, 10/2023 и 92/2023). Povezivanje ove odredbe sa duhom Zakona o zaštiti podataka o ličnosti, dolazimo do potrebe anonimizacije podnosilaca inicijativa, sem ako podnosilac izričito ne da saglasnost da se njegovim/njeni podaci objave. Videti: ЗАКОН о заштити података о личности "Службени гласник РС", број 87 од 13. новембра 2018.

¹¹ Javnosti je poznato da su profesori srbistike, udruženi sa Maticom srpskom kao i Odborom za standardizaciju srpskog jezika podneli barem jednu inicijativu, gde na osnovu sadržine inicijativa možemo pretpostaviti koja od ostalih sedam nabrojanih inicijativa je njihova.

¹² Samo rešenje Ustavnog suda nam je učinjeno dostupnim posredstvom prvog podnosioca inicijative, advokatske kancelarije Radić iz Beograda. Na sajtu USS dostupno je samo obaveštenje sa sednice suda od 27.juna 2024. godine : <https://ustavni.sud.rs/sednice-suda/saopstenja-sa-sednice-suda/saopstenje-sa-8-sednipodnosilacace-ustavnog-suda-odrzane>, što je pomalo u kontradikciji sa datumom donošenja rešenja, a to je 28.jun 2024. godine. Dakle, prvo je sud održao sednicu i obavestio javnost o tome, a onda je tek sa sutrašnjim danom doneto rešenje/ potpisano rešenje o obustavi primene pojedinačnih odredaba Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

¹³ Dostupna na : <http://www.nspm.rs/hronika/advokatska-kancelarija-radic-inicijativa-ustavnom-sudu-srbije-za-sprovođenje-postupka-neustavnosti-stetnog-zakona-o-rodnoj-ravnopravnosti.html?alphabet=1>, pristup: 01.08.2024.

Sadržina inicijativa za utvrđivanje ustavnosti Zakona o rodnoj ravnopravnosti

Imenovani zakon je još i pre svog usvajanja izazvao kontroverze, u prvom redu usled nedostatka javne rasprave. Brojna saopštenja, zahtevi i predlozi upućeni od strane relevantnih institucija za standardizaciju srpskog jezika su nailazili na zid resornog predlagača- Ministarstva za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog, pa je jedini način saopštavanja njihovog neslaganja bio putem saopštenja u medijima i na sajtovima tih institucija¹⁴. Retki naučni radovi napisani su u odbranu ovakve pozicije jezičkih stručnjaka¹⁵. Sa druge strane, inicijatori uvođenja rodno osetljivog jezika izvršili su značajniji naučni pritisak i time stvorili utisak sveopšte prihvaćenosti uvođenja ovakve terminologije. Izrađene su brojne smernice za upotrebu ovog jezika, predlozi akata kojima će se to primenjivati, čak i rečnik naziva zanimanja- jednako u muškom i ženskom rodu¹⁶.

Osnovna polemika je krenula od definisanja reči „rod“ potpuno drugačije od onoga kao je definisana u srpskom jeziku¹⁷. Jedina institucija koja se bavi definisanjem i stvaranjem novih reči u srpskom jeziku. To znači da je zakonodavac prihvatanjem drugačije definicije od standardizovane, a bez uključivanja spomenutog Odbora, izašao iz svoje nadležnosti. Sledeći propust u Zakonu nalazimo u samom nazivu pojma ; naime govori se o rodno osetljivom jeziku, a da bi nešto bio jezik, mora da ima pored pojmova, i gramatiku, sintaksu, leksiku, morfologiju, itd. Rodno osetljiv jezik ima novu, drugačiju terminologiju i novoskovane reči za koje nije dovoljno procenjeno da li su u duhu srpskog jezika ili je moguće dati tim pojmovima i odnosima drugačije nazive od pukog dodavanja dodataka za gramatički ženski rod

¹⁴ Primera radi, članak : “Закон о родној равноправности је закон против српског језика”, <https://www.ossj.rs/odluke-i-saopstenja/zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti-je-zakon-protiv-srpskog-jezika/>, je često na skupovima spominjan kao relevantan izvor. Pristup: 01.08.2024. godine., kao i : „Саветовање о штетности Закона о родној равноправности“, саопштење са скупа, Одбор за стандардизацију српског језика, 28. јуна 2023. године. доступно на : <https://www.ossj.rs/aktuelnosti/savetovanje-o-stetnosti-zakona-o-rodnoj-ravnopravnosti/>, pristup: 01.08.2024. године.

¹⁵ U same argumentacije obe strane, zastupnika potrebe rodno osetljivog jezika i njihovih protivnika nećemo detaljnije u ovom radu, već upućujemo na: Ćorić, D.(2024), A dispute about gender sensitive language in Serbian law, *Zbornik radova Pravnog fakulteta*, Novi Sad, 58(1), 181-201.

¹⁶ Aktivnost prof. dr Svenke Savić je u ovom delu najznačajnija , pa se izdvajaju radovi: Савић, С (2009), Упутства за стандардизацију родно осетљивог језика, у: *Род и језик*, Нови Сад, 301-320; Savić, S; Stevanović, M. (2018), *Vodič za rodno osetljiv jezik u javnoj upravi u Srbiji*, Beograd; kao i priručnik inspirisan njenim radom : Cvetinčanin Knežević, H.; Lalatović, J. (2019), *Priručnik za upotrebu rodno senzitivnog jezika*, Beograd.

¹⁷ U srpskom jeziku, „rod“ se uobičajeno koristi da označi gramatički rod- muški, ženski i srednji, i istovremeno i srodstvo između lica na osnovu krvi, mleka ili kumstva. Ibid, 186.

na imenice muškog roda¹⁸. Zbog toga, čini se opravdanim, već na ovom mestu da predložimo da se rodno osetljiv jezik zameni sa sintagmom *rodno osetljiva terminologija*.

Obavezom koju je zakon uspostavio da se svima u ženskom biološkom rodu moraju drugi obraćati sa imenicama u ženskom gramatičkom rodu je zapravo negiranje prava na slobodu iskazivanja mišljenja garantovanu Ustavom. Došli bi u paradoksalnu situaciju da žena, koja ne želi da bude oslovljavana sa imenom svoje profesije u ženskom gramatičkom rodu, jer to ne smatra važnim uopšte za dobro obavljanje svoje profesije, mora da „istrpi“ takvo oslovljavanje¹⁹ i da joj se time negira njeno pravo na mišljenje drugačije od ostalih. Borbom za jedno pravo krši se drugo pravo koje je jednako važno i ne sme biti poništeno na ovaj način²⁰.

Sušтина rešenja Suda pod brojem I Y3-85/2021, koja je doneta 28.juna 2024. godine, da je Sud, usled pokretanja postupka za utvrđivanje ustavnosti Zakona o rodnoj ravnopravnosti, do okončanja postupka obustavio izvršenje pojedinačnog akata ili radnje na osnovu odredaba pomenutog Zakona. Iako su se sve podnete inicijative bavile određenim delovima Zakona, Sud je stao na stanovište da se sve osporavane odredbe moraju sagledati u svetlu Zakona u celini.

Sud izveštava da se podnosilac *prve inicijative* osvrnuo na definicije pojmova „rod (čl.6.st.1 tč.1 ovog zakona),“rodno osetljivi jezik“ (čl.6.st.1. tč 17), navodeći da su iste „*suprotne Ustavu Republike Srbije i skoro svim postojećim zakonima, te da se primenom spomenutih definicija u vezi sa čl.3,6,10,16,25,30, 37²¹ i brojnim drugim u okviru istog zakona narušavaju načelo vladavine prava, pravne sigurnosti i predvidivosti propisa*“. Ovaj podnosilac je, prema navodima iz rešenja Suda, dopunio svoju inicijativu posebno akcentujući čl .37 i čl.44 Zakona i njihovu neustavnost.

Podnosilac *druge inicijative* je izneo sledeće stavove :

-da je zakonodavac usvajanjem Zakona o rodnoj ravnopravnosti te definicija „roda“, „rodnog identiteta“, „rodne karakteristike“, rodna ograničenja“ ,“rodna

¹⁸ Jedan od argumenata koji se čuo na skupovima u organizaciji Srpske pravoslavne crkve, jeste da reč „patrijarha“ jednostavno ne može da postoji, jer prema pravilima SPC, muškarac se isključivo može naći na navedenoj poziciji. Prihvatanje reči „patrijarha“ značilo bi mešanje države u poslove i organizaciju crkve, što se protivi ustavnom načelu odvojenosti države od crkve.

¹⁹ Jer, primera radi ne želi da druga osoba bude kažnjena zbog toga, iako su obe svesne da takvo oslovljavanje prvog ne odgovara i nije autentična volja žene kojoj se drugo lice obraća.

²⁰ O ovome više u : Ćorić,190.

²¹ Čl .3- definicija rodne ravnopravnosti; Čl.6. –značenje termina upotrebljenih u ovom zakonu; Čl.10.- Posebne mere za ostvarivanje i unapređivanje rodne ravnopravnosti; čl 16- Organi javne vlasti i poslodavci koji imaju više od 50 zaposlenih i radno angažovanih lica, dužni su da određuju i sprovode posebne mere u zavisnosti od ciljeva koje je potrebno ostvariti njihovim određivanjem i sprovođenjem; čl. 25. - Praćenje, planiranje, sprovođenje i objavljivanje rezultata politika jednakih mogućnosti ;čl.30 ,- Struktura organa upravljanja i nadzora kod poslodavca; čl.37.-posebne mere u oblasti obrazovanja, vaspitanja, nauke i tehnološkog razvoja.

diskriminacija“ i „rodni stereotipi“ prekoračio svoja ovlašćenja koja su propisana samim Ustavom Republike Srbije a to je da je službeni jezik srpski jezik i da postoji posebno telo koje se bavi standardizacijom srpskog jezika i samim tim i definisanjem novih reči-definisanjem novih reči, zakonodavac je ušao u ulogu tog posebno i jedino nadležnog tela.

-obaveza da svi nastavni programi i materijali budu sačinjeni upotrebom rodno osetljivog jezika predstavlja „zakonski nalog da se nastavni programi i materijali sačine suprotno pravilima da se isti moraju nalaziti na standardizovanom srpskom jeziku“- što ovaj rodno osetljivi nije.

-medijima je garantovana sloboda izražavanja mišljenja, te se uvođenjem obaveze korišćenja rodno osetljivog jezika, smatra ovaj podnosilac, „guši“ sloboda medija u tom smislu i uvodi cenzura na zaobilazan način²².

Podnosilac *treće inicijative* je osporio čl.10 Zakona, navodeći da mere predviđene ovim članom za uklanjanje rodni stereotipa, posebno izuzetno visoke kaznene odredbe mogu dovesti pre do produbljivanja tih stereotipa, te da Zakon svojom sadržinom menja srpski jezik, a tekst i duh zakona u celini grubo krši dostojanstvo svakog čoveka u Srbiji. Sud nije ulazio u detaljnije objašnjenje argumentacije ovog podnosioca inicijative.

Četvrti podnosilac inicijative osporava čl.6.st.1 tč.17, smatrajući to povredom članova 10,15,62 i 194²³ Ustava, te da zakon uvodi novu reformu srpskog jezika bez saglasnosti drugih nadležnih organa i tela zaduženih za standardizaciju jezika. Ovaj podnosilac se posebno osvrnuo na štetnost, po njegovom mišljenju, odredbi Zakona kojima se uvodi pojam „rod“ neprecizno i vrlo ekstenzivno definisan, te da se njima relativizuje i deformiše ustavni pojam braka. Čl.62 Ustava se bavi zaključivanjem braka, koji se može zaključiti između (biološkog) muškarca i (biološke) žene. Definicija „roda“ u Zakonu daje mogućnost ustanovljavanja neograničenog broja rodova kao društvenih konstrukata, baziranih na ličnom osećaju osobe prema svom polu, što na kraju dovodi do urušavanja naučno zasnovane dualnosti polova, smatra ovaj podnosilac.

Peti podnosilac inicijative je osporavao sve članove zakone koji se odnose na dužnost organa javne uprave da kontinuirano prate upotrebu rodno osetljivog

²² Nemamo saznanja da li se ijedan medij ili novinarsko udruženje žalilo na primenu ovog zakona, u smislu u kom su neki od podnosilaca inicijative istakli svoju uverenost da je novinarska profesija ugrožena.

²³ Citirani članovi Ustava Republike Srbije se odnose na upotrebu ćiriličnog pisma i srpskog jezika; ravnopravnost polova- često se ističe ustavnost načela ravnopravnosti polova, a da „rod“ niti „rodnu ravnopravnost“ Ustav ne poznaje kao kategorije, te da stoga oba pojma ne mogu svojom sadržinom ugrožavati ili poništiti ustavno načelo, u ovom slučaju ravnopravnosti polova. Na kraju, čl. 194 Ustava bavi se principom ustavnosti, odnosno usklađenosti sadržaja zakona sa višim aktom od sebe, tj. Ustavom.

jezika u nazivima radnih mesta , položaja, zvanja i zanimanja , kao i dužnost sredstava javnog informisanja da vodi računa o ovome. Razlozi inicijative se baziraju na stanovištu da se navedenim odredbama kao imperativnim zakonskim normama određuje način primene jezika, tj. jezičkih standarda, što je zajemčeno ustavom garantovanoj slobodi mišljenja i izražavanja i protivi se načelima građanske demokratije utvrđene u čl.1 Ustava. Dalje, navodi se da se ovim pravnim normama uvodi pravna nesigurnost , jer se personalnim nosiocima javne vlasti i određenim poslodavcima nameće primena jezika čiji su pojmovi promenjivi, kompleksni i raznoliki, te su svi u potencijalnoj opasnosti od kažnjavanja, i pored dužne pažnje koju ukazuju prilikom primene navedenih odredaba.

Šesti podnosilac prvo ističe neustavnost čl 1,3,4, i 6 st.1.tč 1 Zakona , jer definicija „roda“ ne počiva na onom značenju koje ima²⁴; da novo značenje nije odobreno od nadležnog organa, i da novo ustanovljeno načelo „rodne ravnopravnosti“ ne postoji u ustavu, što čini pogrešnim ustavni osnov na koji se pozivao predlagač zakona prilikom podnošenja istog. Načelo ravnopravnosti muškaraca i žena je ustavno načelo, i iz njega proističu brojna druga prava kao i obaveze ali ravnopravnost po osnovu roda, pri čemu je pojam roda definisan fluidno, i može se menjati i imati beskrajn broj svojih varijeteta, nije niti ustavno načelo niti može biti naknadno uvedeno bez adekvatne procedure promene ustava²⁵.

Sedma inicijativa se bavila osporavanjem čl.37.st1 tč. 1, tvrdeći da se sadržinom ovog člana narušava autonomija univerziteta i Ustavom predviđena odredba o slobodi naučnog i umetničkog stvaralaštva, jer se uvode restrikcije slobode izbora sadržaja koji će biti prezentovan studentima, u okviru nastavnih planova i programa na univerzitetima . Uvođenje rodno osetljivog jezika u ovom smislu podnosilac ne vidi kao opravdan razlog zbog kog autonomija univerziteta može biti ograničena. „U domenu nauke gde metod zahteva neisključivost u saznanju , svesno isključivanje sadržaja kako je propisano osporenim odredbom Zakona, poništava samu naučnost metoda i procesa i samim tim ograničava i naučni postupak profesora i drugih nastavnika te je u suprotnosti sa odredbom čl.73 Ustava“, navodi se u ovoj inicijativi. Istovremeno se krši i sloboda misli i uverenja predviđena Ustavom, na kojoj počivaju i brojne akademske slobode. „Sama obaveza rodnog markiranja reči u samom zakonu spram različitih lingvističkih situacija koje se javljaju u našem jeziku, formulisana je preterano apstraktno te je problematična neutemeljena apstraktnost problematična za primenu“, navodi se dalje u rešenju Suda. Uverenje da je u komunikaciji neophodno uvek posebno naglasiti da li je nosilac neke funkcije

²⁴ Ranije u radu objašnjeno i navedena uobičajena značenja pojma „rod“.

²⁵ Ovaj podnosilac stoji na valjanom pravnom stanovištu da se aktom niže pravne snage ne može poništiti postojeće ustavno načelo , niti uvesti novo, sem ako ne postoji direktna povezanost sa nekim ustavnim načelom- primera radi, da to novo načelo proističe iz ustavnog načela. Organska povezanost ravnopravnosti polova i rodne ravnopravnosti, smatra ovaj podnosilac, nije ustanovljena.

muškog ili ženskog roda je više *obredni ritual* kojim se zadovoljava nečija autentična potreba da to svoje uverenje širi dalje. Takođe, podnosioci ove inicijative smatraju da prekršajna odgovornost kako je predviđena u Zakonu, uspostavlja priličnu arbitrarnost u određivanju prekršaja, te će dovesti nadležne organe, koji treba da se bave utvrđivanjem prekršajne odgovornosti, da se prvo bave nekim drugim prethodnim pitanjima jezičke prirode koja im nisu u nadležnosti i da izlaze konstantno iz okvira svoje nadležnosti.

Podnosilac *osme inicijative* je osporavao ustavnost odredaba 58 i 77 Zakona²⁶, te da su one u suprotnosti sa odredbama ustava u članovima 3,18,20, 21 itd. Osporavanim Zakonom predviđeni su različiti izvori finansiranja i različiti rokovi za stupanje na snagu zakonskih rešenja za programe²⁷ i usluge koji se pružaju učiniocima nasilja²⁸ sa jedne strane i samim žrtvama nasilja sa druge strane, čime se uspostavlja pogodnosti u korist jedne grupe lica i to učinilaca nasilja

Nekih mesec dana pred početak važenja zakona u delu primene rodno osetljivog jezika, *inicijativu za utvrđivanje ustavnosti istog zakona je podneo i Zaštitnik građana*- 18 aprila 2024. Zaštitnik građana je kao argumente izneo da se ovakvim tekstom zakona ugrožava i krši odredba o službenom jeziku, tj. standardizovanoj verziji srpskog jezika, jer navedena terminologija nije zvanično odobrena od strane nadležnih organa za jezičku politiku. Ovako se uspostavlja jezički dualizam: jedan službeni jezik u svojoj standardizovanoj verziji i jedan rodno osetljivi jezik koji ima nekih dodirnih tačaka sa službenim jezikom ali ne dovoljno. Mišljenje je Zaštitnika građana da u javnom životu može biti korišćena samo standardizovana verzija srpskog jezika kao službenog jezika, koju poznaju svi građani. a što je propisano odredbama *Zakona o upotrebi srpskog jezika u javnom životu i zaštiti i očuvanju ćirilichkog pisma*²⁹, što je prvi argument ove vrste u svim dosadašnjim inicijativama. Takođe, *Zaštitnik građana* mišljenja da je stvaranje rodno osetljivog jezika u suprotnosti sa obavezom Republike Srbije da razvija i unapređuje odnose Srba koji žive u inostranstvu sa matičnom državom, jer zbog jezičkog dualizma koji bi se stvorio upotrebom rodno osetljivog jezika, nastala bi konfuzija za Srbe i druge državljane Srbije koji žive van matične države -koji je jezik

²⁶ Čl. 58-Finansijska sredstva za organizovanje i sprovođenje specijalizovanih usluga; čl.77.-stupanje na snagu ovog Zakona je određeno gradualno, deo je stupio po isteku redovnog *vacatio legis*-a od osam dana od dana donošenja, a deo je stupao na snagu nakon 01.januara 2024. godine. Navedeno nije uobičajena praksa, ali ne i nemoguća- parcijalni *vacatio legis* se ustanovljavao u situacijama kada neki propis uvodi toliko novina u društveni život, da zakonodavac opravdano smatra da je gradualno upoznavanje i privikavanje adresata na delove novog zakona, u smislu učenja novih obaveza, nužno i neophodno.

²⁷ Objašnjeno u prethodnoj fusnoti da navedeno nije uobičajeno ali da nije nigde striktno zabranjeno, te da je korišćeno iz opravdanih razloga u domaćoj zakonodavnoj praksi.

²⁸ Nejasno je, nakon ponovnog čitanja osporavanog Zakona, gde je ovo podnosilac našao.

²⁹ ЗАКОН о употреби српског језика у јавном животу и заштити и очувању ћириличног писма, „Службени гласник РС“, број 89 од 15. септембра 2021.

kojim se sada govori u njihovoj matičnoj državi. Zaštitnik građana smatra i odredbu da se moraju koristiti rodno osetljivi izrazi i u jezicima nacionalnih manjina, mešanjem u jezička pravila drugog jezika i druge države što je nezamislivo i nezabeleženo u praksi.

Značajna pitanja u raspravi o Zakonu o rodnoj ravnopravnosti

Zakon o rodnoj ravnopravnosti je stupio na snagu 1. juna 2021. godine, kada je i prvi podnosilac podneo prvu inicijativu, a deo Zakona koji se odnosi na upotrebu rodno osetljivog jezika je trebao da stupi na snagu 25. maja 2024. godine. Njegovo važenje je trajalo malo više od mesec dana³⁰, i samo produbilo podeljenost koja postoji u društvu ovim povodom. Ceneći sve okolnosti od početka donošenja Zakona, zaključno sa podnošenjem devet inicijativa, Sud je pravilno definisao sledeća pitanja od značaja koja treba da raspravi :

-da li su rešenja iz osporavanog zakona uopšte u saglasnosti sa čl. 15 (ravnopravnost polova) i čl.21 (zabrana diskriminacije) Ustava;

-da li su osporena rešenja Zakona u skladu sa čl. 18 Ustava, tj. da li njegova sadržina utiče na zajemčena prava na ravnopravnost polova jer pol i rod nisu isto;

-da li nova standardizacija jezika, vezano za rodno osetljiv jezik može biti *materia legis*, tj. nešto što se može regulisati zakonom koji nema veze sa jezikom i jezičkom kulturom bez adekvatnog učešća nadležnih organa;

-da li su obavezujuće odredbe o upotrebi rodno osetljivog jezika u skladu sa načelom vladavine prava iz čl. 3 i čl. 89 Ustava (čuvanje nasleđa) , a s obzirom na sadržinu zakona o upotrebi srpskog jezika u javnom životu;

-kako se odredbe o rodno osetljivom jeziku srpskom odnose i na jezike nacionalnih manjina -da li su takve odredbe u saglasnosti sa Ustavom zajemčenim pravima očuvanja posebnosti pripadnika nacionalnih manjina iz čl. 79 ustava;

-da li je propisana upotreba rodno osetljivog jezika u skladu sa čl. 10 ustava posebno jer se odnosi na organe javne vlasti;

- da li upotreba rodno osetljivog jezika ograničava prava svih građana da koriste srpski jezik prema svom slobodnom uverenju i dostojanstvu ličnosti, odnosno pravu na slobodan razvoj ličnosti iz čl. 23 st. 2 Ustava (neprikosnovenost dostojanstva ličnosti);

³⁰ U praksi Pokrajinskog zaštitnika građana-ombudsmana u tom kratko periodu je zabeležena jedna pritužba po ovom osnovu, koja se čak odnosila i na tekst objavljen pre stupanja na snagu Zakona, ali je institucija u dobroj veri postupila i ispravila traženi tekst na način kako je pritužiteljka tražila.

-da li se polazeći od definicije rodno osetljivog jezika određenog čl. 6 st 1 tč 17 osporavanog Zakona ograničava sloboda misli i uverenja zajemčena čl. 43 Ustava kao i sloboda mišljenja i izražavanja;

-da li osporene odredbe čl. 6 st.1 tč. 17, čl. 10 st. 3 tč. 6, čl. 25 st.1, čl. 37 st. 1, čl. 44 st. 3, čl. 68 st. 1 tč.9, i posledično odredbe čl. 73 st. 2, kao najčešće osporavane odredbe imenovanog Zakona ispunjavaju određene standarde koji se tiču opštosti , kvaliteta , trajanja i izvesnosti normi, koje moraju biti u funkciji obezbeđivanja ustavnih načela vladavine prava ,pravne sigurnosti i jednakosti svih pred Ustavom i zakonom .

Na osnovu ovog kratkog pregleda, evidentno je da se pred Sudom nalazi neuobičajeno obiman zadatak, koji se zasniva na utvrđivanju činjenica koji nisu pravne prirode, već jezičke i kulturološke. Brojnost podnetih inicijativa i , kako se čini, ozbiljnost kojom su svi podnosioci pristupili prilikom pisanja inicijativa, kao i opseg članova Zakona koji se osporavaju, kao i argumentacija kojom su podnosioci potvrđivali svoje stavove govori o ozbiljnosti problema i propustima koji su napravljeni u prethodnom zakonodavnom postupku- verujemo, iz dobre namere. Međutim, svi ti propusti , prvenstveno na strani ovlašćenog podnosioca Zakona (Ministarstva za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog) su umanjili značaj jedne važne borbe za ženska prava i uspostavljanje značajnog mehanizma za učvršćivanje ravnopravnosti polova. Rukovođenje dobrim namerama pri realizaciji nekih aktivnosti neretko neposrednog izvršioca dovodi u situaciju da okolnosti i procedure posmatra „ublaženo“- posebno smatrajući da činjenjem jednog dobra je sasvim opravdano neka druga zanemariti jer su neka dobra ili u ovom slučaju prava „važnija „ od drugih. Nažalost, takav stav je neprihvatljiv, jer svako pravo, kao i svaki pojedinac su jednako važni samim postojanjem, te se morala posvetiti veća pažnja jezičkoj formulaciji ključnih pojmova u Zakonu o rodnoj ravnopravnosti, nego što se to u stvarnosti činilo. Imenovani Zakon je uneo brojne dobre mere i mehanizme za punu primenu principa ravnopravnosti polova kao ustavnog načela, te suspenzija njegove primene , zbog ranije spomenutih propusta, ugrožava nastavak aktivnosti na učvršćivanje ravnopravnosti polova u navedenom smislu. Međutim, stojimo na stanovištu da je Sud pravilno ocenio da će suspenzijom primene imenovanog Zakona biti pričinjena manja šteta i efikasnije biti smirena stručna i obična javnost, nego da se nastavilo sa primenom nečega što teško da ispunjava normative nomotehnikne.

Dragana Ćorić, PhD, Assistant Professor
Faculty of Law in Novi Sad, Provincial Protector of Citizens – Ombudsman

WHY GENDER SENSITIVE LANGUAGE IS (NOT) IMPORTANT?

Abstract:

The paper discusses the issue of gender-sensitive language, its origin and importance for gender equality. This specific terminology includes terms in the feminine gender for all professions and social statuses, which increases the visibility of women in areas that have traditionally been inaccessible to them for decades. Gender-sensitive language, according to its advocates, improves the relationship between men and women in general, teaches them the existence of equal opportunities and the availability of opportunities for a good and happy life. On the other hand, opponents of gender-sensitive language believe that it is not and cannot be a language because it does not meet the basic linguistic conditions for constituting it, nor are numerous newly invented terms in the spirit of the Serbian language, nor in accordance with existing grammatical rules. The truth is, of course, in the middle.

The issue of the use of gender-sensitive language is all the more significant because its use was supposed to be mandatory from the end of May 2024, in educational institutions, the media, and in the daily communication of state authorities, under the threat of high fines. The two sides in this debate have not conceded anything after a full three years, and the decision of the Constitutional Court of Serbia from June 28, 2024, which suspends the application of the named law until the end of the procedure to determine its (un)constitutionality, further distanced both sides.

The paper analyzes the decision, that is, the decision of the USS, which officially suspends the application of the named law, as well as the arguments presented by as many as nine petitioners of the initiative.

Key words: gender, sex, gender-sensitive language,

Literatura:

Članci i publikacije:

1. "Gender Roles Can Create Lifelong Cycle of Inequality", <https://www.savethechildren.org/us/charity-stories/how-gender-norms-impact-boys-and-girls>, 10.12. 2023.
2. „Службени гласник РС“, број 89 од 15. септембра 2021.
3. Cvetinčanin Кнежевић, Н.; Lalatović, J.(2019), Priručnik za upotrebu rodno senzitivnog jezika, 2019
4. Ćorić,D.(2024)m A dispute about gender sensitive language in Serbian law, Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad, 58(1), 181-201

Internet izvori:

5. Izveštaj Pokrajinskog zaštitnika građana-ombudsmana za 2023. godinu, <https://www.ombudsmanapv.org/ombapv/sr/izvestaji.php>, pristup: 01.08.2024. godine.

Propisi i preporuke:

6. Savić, S.; Stevanović, M.,(2018), Vodič za rodno osetljiv jezik u javnoj upravi u Srbiji, Beograd
7. Savić,S(2005), Žena sakrivena jezikom medija, kodeks neseksističke upotrebe jezika, Petrovaradin
8. Закон о заштити података о личности, "Службени гласник РС", број 87 од 13. новембра 2018.
9. Закон о родној равноправности је закон против српског језика, <https://www.ossj.rs/odluke-i-saopstenja/zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti-je-zakon-protiv-srpskog-jezika/>, pristup: 01.08.2024. i Inicijativa za utvrđivanje ustavnosti Zakona o rodnoj ravnopravnosti adv. kancelarije Radić ,<http://www.nspm.rs/hronika/advokatska-kancelarija-radic-inicijativa-ustavnom-sudu-srbije-za-sprovođenje-postupka-neustavnosti-stetnog-zakona-o-rodnoj-ravnopravnosti.html?alphabet=l>, pristup: 01.08.2024.
10. Закон о родној равноправности, „Сл. гласник РС“, бр. 52/2021
11. Закон о спречавању насиља у породици, „Сл. гласник РС“, бр. 94/2016
12. Закон о употреби српског језика у јавном животу и заштити и очувању ћириличног писма
13. Закон о Уставном суду , „Службени гласник РС" бр. 109/2007, 99/2011, 18/2013 - Одлука УС, 40/2015, 103/2015, 10/2023 и 92/2023

14. Заштитник грађана, Инструкције за стандардизацију недискриминаторног говора и понашања, 2011.
15. Малешевић, Н.(2013), Jezik i ideologija, Kultura, 138, 144-162.
16. Обавештење са седнице Уставног суда Србије, од 27. јуна 2024. године, <https://ustavni.sud.rs/sednice-suda/saopstenja-sa-sednice-suda/saopstenje-sa-8-sednipodnosilacace-ustavnog-suda-odrzane>
17. Одбор за стандардизацију српског језика(2008), Како именовати занимања и титуле женских особа, Списи Одбора за стандардизацију, X, 98–104
18. Повереник за заштиту равноправности Републике Србије, Препорука Генералштабу Војске Србије и Министарству одбране Републике Србије за увођење родно диференцираних назива чинова Војске Србије и стварања услова за употребу родно диференцираног језика у службеној комуникацији, дел. бр. 1279/2011
19. Решење Уставног суда Србије I Уз-85/2021, од 28. јуна 2024. године.
20. Саветовање о штетности Закона о родној равноправности, саопштење са скупа, Одбор за стандардизацију српског језика, 28. јуна 2023. године, <https://www.ossj.rs/aktuelnosti/savetovanje-o-stetnosti-zakona-o-rodnoj-ravnopravnosti/>, pristup: 01.08.2024. године.
21. Савић, С.(2009), Упутства за стандардизацију родно осетљивог језика, у: Род и језик, Нови Сад, 301-320